

НАСТАВА У КОМБИНОВАНОМ ОДЕЉЕЊУ МАЛЕ СЕОСКЕ
ШКОЛЕ - ПРИМЕР ИЗ ПРАКСЕ*Злата З. Петровић¹*

Сажетак. Овај текст смешта искуство рада у једној сеоској школи, истуреном одељењу са комбинованом наставом у шири контекст демографских трендова, савременог друштвеног тренутка и наставне праксе која се још увек одвија у Србији. Анализа је илустрована примером из праксе, може се рећи да се ради о студији случаја рад у неподељеном одељењу у селу Округлица Општина Сврљиг. Рад у школи се анализира кроз следеће категорије: тренутни услови за рад у школи, успех ученика, прошлост, садашњост и будућност овог комбинованог одељења, предности и мане рада у комбинованом одељењу, тешкоће са којима се учитељ сусреће у раду. Интенција овог рада јесте да прикаже са једне стране тешкоће, а са друге стране предности и значај оваквог рада не само за ученике, већ и за друштвену средину. У тексту је представљена припрема за један час у сеоској школи која илуструје предности рада на селу.

Кључне речи: настава; сеоска школа; основна школа; наставна пракса; комбиновано одељење

КОМБИНОВАНО ОДЕЉЕЊЕ, ТЕОРИЈСКА ОДРЕЂЕЊА И
ПРОМИШЉАЊА

Овакав облик рада је присутан углавном у сеоским школама. "Комбиновано одељење одређује се као одељење које је састављено од два или више разреда. Другим речима, комбиновано одељење је одељење које је састављено од ученика два, три или четири разреда са којима истовремено у једној просторији ради један учитељ. При томе се термин комбиновано одељење односи на млађе разреде основне школе." (Рајчевић, 2014, 43) Данас овај феномен компликује

¹ gagigavrilovic@yahoo.com Основна школа „Добрила Стамболић“ Сврљиг

још једна чињеница да су ова одељења састављена од веома малог броја ученика, често је то један ученик у разреду.

Улога и одговорност учитеља у оваквим условима рада веома је велика. Организација часа у комбинованом одељењу је сложен и деликатан задатак за сваког учитеља. Сложеност се увећава бројем разреда у комбинованом одељењу као и бројним проблемима и диламама везаним за организацију часа, међу којима се истиче дужина трајања часа. Учитељ у комбинованом одељењу за час који траје 45 минута реализује више наставних јединица (Павловић 2009). Стога, такав рад изискује велику спретност и снажљивост наставника у организацији рада да би наставно време за све ученике било потпуно искоришћено. Али, пре свега, због своје сложености, одговорности и друштвеног значаја посао учитеља генерално изискује снажну мотивисаност (Богосављевић, 2008; Петровић-Бјекић, 1997). У сеоским школама у селима у којима број становника убрзано опада проблеми се усложњавају јер се учитељ суочава са свим транзиционим проблемима са којима се срећу учитељи свуда у Србији (економска криза, заузетост родитеља у покушају да обезбеде средства потребна за живот породице, сиромаштво), али се они појачавају присуством малог броја ученика. (Марковић, Гавриловић, 2014).

Данас у Србији услед депопулације села комбинована одељења, често са малим бројем ученика, постоје у свакој општини.¹ Учитељи који раде у оваквим одељењима су пред изазовом да постигну очекиване резултате упркос отежаним условима рада. Бројни су примери добре праксе. "Осам ученика чини целу школу од првог до четвртог разреда у Изварици код Жагубице. Сви су у истом одељењу, па је учитељица Звонимирка Јовичић морала да осмисли посебан систем рада како би научили све што је предвиђено, а да часови не трају унедоглед. (Uciteljica-za-koju-kombinovana-odeljenja-nisu-bauk.html)

Могу се у доступној литератури пронаћи методички материјали који су од помоћи учитељима суоченим са овим обликом рада. Срећемо се да дидактичким и методичким текстовима и анализама који се баве овим обликом наставе, што нам говори да је ово још увек жив наставн и облик у савременој Србији који изазива стручну пажњу. Оно што учитеље који раде у овим школама додатно забрињава јесу гласови који се јављају у нашем друштву о судбини

¹ Корисни подаци о стању живота на селу могу се пронаћи у зборнику "Село невесело" који је приредио Недељко Богдановић (Богдановић, Н. (уред.) (2014). Село невесело, Нови Сад: прометеј, Ниш: Машински факултет, Наемimontana) и где се у прилозима аутора приказују различити аспекти сеоског живота у Србији.

ових одељења. Њиховим затварањем били би отворени многи други проблеми пре свега самих ученика, учитеља, али и ових сеоских средина чије би се пропадање даље наставило.

ИСКУСТВА У РАДУ У КОМБИНОВАНОМ ОДЕЉЕЊУ СЕОСКЕ ШКОЛЕ У ОКРУГЛИЦИ

Услови за рад у школи - Школа у Округлици је једна од сеоских школа у општини Сврљиг, села у овој општини су изложена јаком процесу депопулације услед смањења природног прираштаја и миграција младих у градове. Поред ове школе, у овој општини сеоске школе присутне су и скледећи селима: Гушевцу, Лалинцу, Преконоги, Драјинцу, Рибару, Белоињу, Црнољевици, Нишевцу и Грбавчу. У школи у Округлици ученици и учитељ се суочавају са оскудном опремљеншћу савременим наставним средствима. Овакво стање захтева од учитеља који ради у овој школи да буде креативан у употреби ових средстава и креирању нових од доступних елемената. Школа се састоји од две учионице и стана за учитеља, који је некада ту живео. Греје се помоћу пећи на дрва. Школа поседује један компјутер и учитељица га користи за наставу музичког и других предмета, али услед недостатка приступа интернету његова употреба је донекле ограничена. Школа не поседује салу за физичко васпитање, али зато поседује двориште са неколико љуљашки и клацкалица које у топлим данима може да овај недостатак надомести. Малу заједницу која сада ради и учи у школи чине троје ђака, учитељица и помоћна радница. У школу се не улаже, одржава се постојеће стање, тако да су пећи замењене пре неколико година. Од локалне самоуправе ђаци добијају новогодишње пакетиће, школски прибор и новчану помоћ за прваке. У циљу задржавања школе у овом селу, па самим тим и живота, локална самоуправа финансира пут учитеља и наставника који раде у сеоским школама. Родитељи ђака су пољопривредници, у појединим случајевима раде у оближњем Сврлигу, велики број становника овог села су корисници социјалне помоћи.

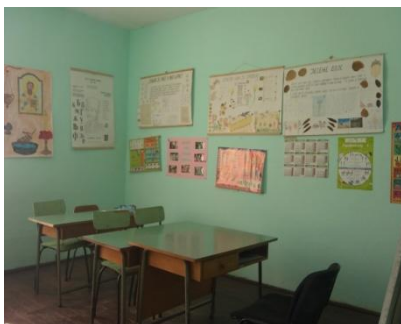
Слика I: Слика приказује спољашност сеоске школе у Округлици

Историја- Школа у Округлици саграђена је 1958. године, преко пута старе школе у којој није могао да се смести велики број ђака који је тада у селу живео, што сведочи о потпуно другачијем животу овог села у то време. Изградњу нове школе захтевао је велики број ученика, који су због недовољног простора похађали наставу у три смене. Учитељ који је радио од 1976. до 2006. године сећа се свог првог радног дана и осморо ученика у првом разреду, што говори о полаганом одливу становништва већ у то време услед индустријализације и сељења у оближњи Сврљиг (удаљеност 10 км). Имао је 25 до 30 ученика у комбинованом одељењу од 1. до 4. разреда. Тако је било све до 90-тих година 20. века. Тада креће даље опадање броја ученика, тако да се број ученика преполовио. Није било више сва четири разреда. Од 2003. године број ученика се нагло смањује, као и разреда. На крају свог дугогодишњег рада овај сада учитељ у пензији, сећа се, индивидуалног рада са једним учеником.

Од 2012. године, од када ауторка текста ради у овој школи присутан је мали број ученика (1-4). Присутне су различите комбинације разреда. Тренутно школа има два ученика у једном разреду (четврти.) Школу похађа и један предшколац, будући ученик првог разреда, тако да учитељица тренутно ради по програму за 4. разред и припремни предшколски програм.

Предности рада у сеоској школи - Оно што је предност рада у сеоској школи јесте чињеница да се у могу користити ресурси из окружења за учење. Данас, када многа деца у градовима домаће животиње виђају у зоолошком врту, а биљке на слици и у парковима, ова чињеница је од изузетног значаја. Час из предмет Природа и друштво може се реализовати у воћњаку, повртњаку, на њиви, ливади, поред реке, што је са једне стране уживање и здрава активност, али и прилика за остваривање великог сазнајног добитка.

Ученици прате промене у природи са сменом годишњих доба. У малој башти испред школе са учитељицом учествују у сађењу биљака и праћењу њиховог напретка. Деца ретко изостају из школе, веома су здрава чему доприноси, вероватно, и провођење много времена на чистом ваздуху. Учитељица често организује мање излете у околину где о природним појавама уче уз очигледну наставу. Ученици су весели, воле школу и учењу приступају са радошћу. Вредни су, активни, радознали, одговорни, учествују на школским и општинским такмичењима у централној школи и не заостају у знању за својим друговима из "велике школе". Раде веома активно са учитељицом на уређењу амбијента у учионици, зидним новинама једној скоро заборављеној форми у време дигитализације. Њихови радови се редовно смењују на зидовима школе. Учионица у овој школи је зато била похваљена, а просветни инспектори говоре са похвалама и о квалитету наставе.

Слика II: Слика приказује унутрашњост учионице у школи у Округлици

Методички изазови - Настава у комбинованом одељењу представља својеврстан методички изазов. У пракси се налазе препоруке за различите комбинације разреда у одељењу. Неки дидактичари сматрају да треба спајати ближе разреде (I и II, III и IV) и то аргументују сличношћу наставних програма и могућношћу да се организује заједнички рад за два разреда. Раде Вуковић (Вуковић, 1953) са групом дидактичара доказује да треба спајати удаљеније разреде (I и III, II и IV), јер како кажу, то гарантује да ће се са сваким разредом посебно радити и да ће се засигурно реализовати сви наставни програми. Ученицима млађег разреда пажња неће скретати на оно што раде старији ученици јер им је градиво исувише тешко, него ће се сконцентрисати на оно што им је задато за самосталан рад док наставник непосредно ради са старијим разредом. Са смањењем

броја ученика учитељима се одузима ова врста избора. "Неизбежно обележје специфичне организације рада у комбинованом одељењу представља комуникација наставника и ученика. Она је тако функционално распоређена да наставник симултано, директно радећи с једним контролише рад другог разреда. Такве релације у раду несумњиво захтевају и еластичнију организацију рада и динамичнију комуникацију са два или више разреда." (Рајчевић, 2014, 44). У условима малих сеоских школа често се ради о неколико ученика у разреду, тако да је потребан напор учитеља да одржи динамику часа и позитивну радну атмосферу. Оно што може бити тешкоћа у раду јесте недостатак конкуренције у овако малим заједницама. Велики је изазов за учитеља у овим условима да код ученика развије просоцијане мотиве и просоцијално понашање. (Јевтић, Васић, 2014).

Комбиновано одељење са мало ђака, предности и тешкоће - Могу се овакви изнуђени услови на неки начин и у неким аспектима сматрати и предношћу: ученици напредују према властитом темпу и могућностима. Деци се може посветити пуна пажња што у условима рада са тридесет и више ученика, често, и уз постојање најбоље воље, није могуће. Учитељ може да посвети пуну пажњу креативности ученика и открити њихове потенцијалне таленте.

Ипак, околности рада, истовремени рад са два или више разреда у заједничкој просторији, поред тога са малим бројем ученика, не дозвољавају увек велики избор метода рада. Ускраћена је могућност организације групног рада. Креативност учитеља је на испиту, потребно је више времена за осмишљавање припрема и самих часова. У уџбеницима дитактике, у предходном периоду, овом проблему није посвећена посебна пажња. Учитељ је додатно оптерећен административним делом, писањем припрема и вођењем дневника за сваки разред. Учитељ мора да ради на изради доброг и педагошки заснованог распореда часова, водећи рачуна о добром балансу дана у недељи и тежини наставних предмета током радног дана (Рајчевић, 2014).

Слика III: Слика приказује ученичке радове на зидним новинама

ПРИМЕР ПРИПРЕМЕ ЗА РАД У СЕОСКОЈ ШКОЛИ

Општи подаци:

Школа: "Добрила Стамболић"

Разред и одељење: 1/11

Место: Округлица

Учитељица: Злата Петровић

Општи методички подаци:

Наставни предмет: Свет око нас

Наставна тема: Непосредно окружење, разноврсност природе

Наставна јединица: Животиње које човек гаји

Тип часа: обрада

Редни број часа: 52.

Наставне методе рада: дијалогска, демонстративна, илустративна, истраживачка, интерактивна

Облик рада: амбијентална настава

Средства за рад: домаће животиње

Објекти: сеоско домаћинство

Корелација: српски језик, ликовна култура

Исходи: ученици ће бити у стању да идентификују животиње из непосредног окружења на основу спољашњег изгледа

Активности ученика: посматрање, описивање, именовање, закључивање, илустровање

Оперативни задаци часа:

Циљеви и задаци часа:

Образовни задаци:

-усвајање знања о домаћим животињама, називи домаћих животиња (мушјаци и женке) и њихових младунаца, где живе домаће животиње, које животиње људи најчешће чувају.

-развијање техника сазнајног процеса: посматрање, уочавање, упоређивање, класификовање, именовање

Функционални задаци:

-развијање логичког мишљења и осбособљавање ученика да развију свест о значају домаћих животиња.

-развијање психофизичке способности ученика

Васпитни задаци:

-развијање интересовања и радозналости за стицање нових знања, развијање свести о значају домаћих животиња за људску исхрану и живот, схватање и разумевање важности човека у узгоју домаћих животиња.

Ток часа

Уводни део часа:

Уместо да пред ученике ставимо неколико слика различитих животиња

(коњ, крава, овца, коза, кокошка...) одлазимо у сеоско домаћинство

Успут обнављамо усменим путем предходно стечено знање о разликама између живих бића.

Главни део часа:

У шетњи кроз двориште срећемо се са кокошкама, гускама и ћуркама.

Започињемо разговор о називима ових животиња и постављам питање, како једном речју називамо ове животиње. (Живина)

Какво им је тело? (Прекривено перјем)

Колико имају ногу?

На који начин се крећу?

У стаји посматрамо краве, телад и коња., а у тору овце, јагњад, козе и јариће.

Које делове тела има свака од животиња?

Које делове тела имају све животиње, а које само неке?

(Већина животиња има главу, труп, удове и понављамо које су то животиње).

Неке животиње имају крила и перја-набрајамо које су то животиње?

Док посматрамо свињу и прасиће како сишу, постављам питање, на који начин животиње долазе на свет? (И животиње се рађају).

Које делове тела животиње користе за кретање?

Имају ли све животиње, које смо видели, исти број ногу?

По чему се разликују, а по чему су сличне?

По чему су животиње сличне са људима? (Хране се, пију воду, спавају, крећу се, рађају се...)

По повратку у учионицу напишемо наслов наставне јединице, на табли и у свескама.

Тражимо заједничку реч за све њих. (Животиње).

Ком делу природе припадају? (Живој природи).

Ученици цртају једну животињу, тако да прикажу све њене делове тела. Радове окачимо на одељењски плакат.

Завршни део часа:

У завршном делу следи анализа свега што се у сеоском домаћинству видело. Решавамо укрштеницу.

1. Човек који води домаћинство? (Домаћин)
2. Животиња која мекеће? (Коза)
3. Умиљата животиња? (Мачка)
4. Животиња која даје млеко? (Крава)
5. Велика перната животиња? (Ђурка)
6. Младунче козе? (Јаре)
7. Назив за пернате животиње? (Живина)
8. Животиња која даје маст? (Свиња)
9. Животиња од које добијамо вуну? (Овца)
10. Животиња која се користи за вучу? (Во)
11. Место где живе животиње? (Стаја)
12. Младунче кокошке? (Пиле)
13. Животиње које се јашу? (Коњи)
14. Храна за животиње? (Сено)
15. Решење укрштенице? (Домаће животиње).

Табела I: У табели је приказан пример укрштенице коју ученици решавају

15.

1.	Д	О	М	А	Ђ	И	Н
2.	К	О	З	А			
3.	М	А	Ч	К	А		
4.	К	Р	А	В	А		
5.	Ђ	У	Р	К	А		
6.	Ј	А	Р	Е			
7.	Ж	И	В	И	Н	А	
8.	С	В	И	Њ	А		
9.	О	В	Ц	А			
10.	В	О					
11.	С	Т	А	Ј	А		
12.	П	И	Л	Е			
13.	К	О	Њ	И			
14.	С	Е	Н	О			

Овај текст је имао за циљ да укаже на комплексност проблема малих сеоских школа са комбинованим одељењима. Са једне стране истакнути су многобројни проблеми са којима се срећу ученици, учитељи, али и читаво друштво у Србији у условима депопулације села и беспробатног замирања живота у њима. Са друге стране истакнуте су предности, лепоте и пре свега значај њиховог постојања у овим селима. Ове школе су симбол живости и наде за села, њиховим нестанком би вероватно била изгубљена свака нада за преживљавање сеоских заједница уопште. Овај текст може бити подстицај за бављење оживљавањем наших села, што је део друштвеног дискурса, преко бриге за сеоске школе које су центар живота у њима. Жеља ауторке била је да се придружи мултидисциплинарном бављењу школама и учитељима у сеоским срединама по моделу присутном у зборнику радова "Учитељ у пограничју источне и југоисточне Србије" (Јовановић, М. Здравковић, Д. и Трифуновић, В. (ур.) 2014)

ЛИТЕРАТУРА

Богосављевић, Р. (2008). Концепција образовања учитеља за рад у савременој школи. *Педагошка стварност*, 54(5/6), 406-431.

Вуковић, Р. (1953). Рад у неподељеној основној школи и комбинованом одељењу - приручник за учитеље и ђаке учитељских школа. Београд: Педагошко друштво НР Србије.

Јевтић, Б.С., & Васић, А.Д. (2014). Наставник - фасилитатор просоцијалности. *Синтезе - часопис за педагошке науке, књижевност и културу*, 3(6), 75-86. doi:10.5937/Sinteze1406075J

Марковић, М., & Гавриловић, Д. (2014). Учитељица у пограничју – пример ентузијасте (Бабушница). У М. Јовановић, Д. Здравковић, & В. Трифуновић (Ур.), *Учитељ у пограничју источне и југоисточне Србије*. (стр. 119-133). Ниш: Филозофски факултет у Нишу.

Павловић, Ј. (2009). Мале школе. *Педагошка стварност*, 55(1/2), 213-227. 1–2, 213-227. Преузето са http://pedagoskastvarnost.ff.uns.ac.rs/asb/2009/PS-1-2_2009.pdf

Петровић-Бјекић, Д. (1997). Динамичке особине личности наставника и успешност у настави. *Психологија*, 30(1/2), 93-110.

Преузето са <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0048-5705/1997/0048-57059702093P.pdf>

Рајчевић, П. (2014). Специфичности наставног рада учитеља у комбинованом одељењу. *Зборник радова Учитељског факултета, Призрен-Лепосавић*, 8, 41-55. doi:10.5937/zrufp11408041R

Radio televizija Srbije. (2018). Učiteljica za koju kombinovana odeljenja nisu bauk. Preuzeto sa <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3017811/uciteljica-za-koju-kombinovana-odeljenja-nisu-bauk.html> 2019 Mar 20.

TEACHING IN A COMBINED CLASS FROM A SMALL RURAL SCHOOL - AN EXAMPLE FROM PRACTICE

*Zlata Z Petrovic*¹

Abstract. This text places the work experience from one rural school, a displaced department with combined teaching, in the broader context of demographic trends of contemporary social moment and teaching practices which are still taking place in Serbia. The analysis is illustrated by an example from practice. It can be said that this presents a case study of work in the unassigned department in the village of Okruglica in Municipality of Svrlijig. The school work is analyzed through the following categories: current working conditions in the school, students' success, past, present and future of this combined department, the advantages and disadvantages of working in the combined department, the difficulties with which teacher is faced during work. The intent of this paper is to present, on the one hand the difficulties and, on the other hand, the advantages and significance of this work not only for students, but also for the social environment. The text introduces one-hour preparation in a village school that illustrates the benefits of working in the countryside.

Key words: rural school; TEACHING; elementary school; teaching practice; combined class

Примљен: 08.04.2019.

Прихваћен: 30.07.2019.

¹ gagigavrilovic@yahoo.com Elementary School "Dobriila Stambolic" Svrlijig